

“Melancholie is onze culturele drijfveer”

EEN INTERVIEW MET ROBERT NASVELD OVER ‘DE ANATOMIE VAN DE MELANCHOLIE’

“Melancholie móét,” zegt programmamaker Robert Nasveld van de NPS. Daarom initieerde hij voor het samenwerkingsverband tussen NPS klassiek en het Holland Festival het programma ‘De anatomie van de melancholie.’ In samenspraak met Lieven Bertels, muziekprogrammeur van het Holland Festival, leidde Nasvelds idee om het ‘opératorio’ *La Melancholia* van de Franse componist Pascal Dusapin te programmeren tot een veelzijdige en verrassende avond rond dit thema. Het programma is een pendant van de ‘Avond van de melancholie’ die op 27 maart plaatsvond in het Muziekgebouw aan 't IJ, aldus Nasveld: “Die avond was toegankelijker, stemde meer af op het gevoel; nu gaat het om de beschouwing. Melancholie is een gevoel dat iedereen kent, maar waar je tegenwoordig nauwelijks nog over leest, terwijl er geweldig veel over is geschreven, van de oude Grieken tot Freud. Een belangrijk gevoel bovendien, dat ten onrechte wordt veronachtzaamd.”

Het begrip melancholie (van het Grieks *melas*, zwart, en *cholè*, gal) vindt zijn oorsprong in de constitutieeler uit de antieke oudheid die doorgaans geassocieerd wordt met de vijfde-eeuwse geneesheer Hippocrates. Deze leer werd in de tweede eeuw na Christus verder uitgebouwd door Galenus, de lijfarts van keizer Marcus Aurelius, en verbond de samenstelling van de kosmos uit vier elementen met de samenstelling van het lichaam uit vier lichaamssappen of *humores*: bloed, slijm, gele gal en zwarte gal. Van iemand met een teveel aan zwarte gal werd gezegd dat hij een melancholisch temperament had, wat zich uitte in zwijgen, diepzinnige zwaarmoedigheid, en ziekelijke, depressieve ontstemming. In verschillende, steeds fantastischere vormen bleef deze zogenoemde humorale pathologie tot in de negentiende eeuw gangbaar, maar verloor na medische ontdekkingen in de zestiende en zeventiende eeuw veel wetenschappelijke grond.

Nasveld verrichtte in de loop van twee jaar veel onderzoek naar dit thema, waaruit de genoemde ‘Avond van de melancholie’ is voortgekomen. “Ik vroeg me af: wat kun je doen met zo'n thema, melancholie, op het gebied van de nieuwe muziek? Die vraag richtte ik op het repertoire voor kamerorkest van de afgelopen dertig jaar, en een van de werken die in de loop van dat onderzoek boven kwam drijven was *La Melancholia* van Pascal Dusapin. Dusapin is in mijn ogen een componist die veel te weinig wordt uitgevoerd in Nederland, en *La Melancholia* is een werk dat het verdient gespeeld te worden op een podium zoals het Holland Festival. Uiteindelijk zijn er overigens vier programma's tijdens deze festivaleditie gewijd aan Dusapin, wat natuurlijk geweldig is.”

Kunt u een indruk geven van Dusapins La Melancholia?

“Het is een monoliet. Het is een moeilijk toegankelijk werk, maar spannend van A tot Z. Er gebeurt heel veel, het is een heel dicht klankgordijn waar je met je oren echt in moet duiken om dingen waar te nemen. Dusapin heeft een groot aantal citaten over melancholie bijeengebracht, van Homerus tot Hildegard, en die als in een oratorium op elkaar gestapeld. Ik denk dat de eerste confrontatie met het werk niet eenvoudig is, ook omdat de teksten op het gehoor nauwelijks te volgen zijn, maar als de luisteraar zich mee laat voeren komt het wel goed.”

Waaruit blijkt de melancholie van het werk?

“*La Melancholia* is niet melancholisch; het is een beschouwing over een gemoedstoestand. Onlangs vertelde Dusapin mij in een interview dat hij in zijn jeugd heeft geleden aan een vorm van epilepsie, iets waarvoor hij zich toentertijd schaamde en waarover hij pas de laatste jaren

durft te praten. In de oudheid hing rond de ‘vallende ziekte’ een goddelijk aura en dichtte men epileptici bijzondere gaven toe, en in de antieke theorievorming werd het ziektebeeld in nauw verband geplaatst met een melancholische constitutie; dat verband hield stand tot in de middeleeuwen en klinkt nog door in de renaissanceopvatting, bijvoorbeeld bij filosofen als Ficino, dat genialiteit altijd gepaard gaat met melancholie. Dusapin raakte gegrepen door een boek van Panofski over dit onderwerp, *Saturnus en de melancholie* (waaraan hij ook de meeste van zijn citaten ontleende), dat hem inspireerde van tot het schrijven van dit werk. Hij heeft *La Melancholia* een katharsis genoemd, een beschrijving van wat iemand doormaakt die lijdt aan de ziekte die door de Grieken met ‘het zwarte kwaad’ werd aangeduid, waardoor hij zelf afstand kon nemen van zijn periode van ziekte.”

Hoe kwam u op het idee om de Engelse renaissancecomponist Dowland in dit programma op te nemen?

“Dat was een idee van Lieven: als we het dan toch over melancholie gaan hebben, waarom dan niet met de ‘koning van de melancholie,’ John Dowland? Bovendien vormt het programma voor de pauze op die manier een goede tegenstelling met *La Melancholia*, dat echt heel lastig is. Uiteindelijk hebben we er voor gekozen om het werk van Dowland niet in de bekende vorm te laten horen, maar in verrassende nieuwe instrumentaties door twee componisten van nu – juist niet klassiek, maar met een elektrische basgitaar of een synthesizer erbij. De originele Dowland kennen we wel, maar dit is spannend.”

Waarom heeft u voor die bewerkingen juist Guus Janssen en Giel Vleggaar gevraagd?

“De afweging was: van welke componisten schat je in dat ze lekker aan ontsporingen kunnen doen, iets heel anders dan gebruikelijk. Guus Janssen gaat bijvoorbeeld een aantal gekke dingen doen, onder andere met slagwerk en met twee sopranen die in het orkest zitten in plaats van ervoor staan en de teksten aan elkaar doorgeven. Ik heb de partituur al gezien, dat kan niet stuk. Giel Vleggaar kwam zelf met het idee om een heel nieuw werk te schrijven op basis van het dalende frygische tetrachord (A-G-F-E) dat zo kenmerkend is voor het idioom van Dowland. Dat vonden we eigenlijk wel zo leuk: het geeft het programma voor de pauze een mooie opbouw, beginnend met een eigenzinnige instrumentatie van Dowland en eindigend met een origineel stuk in zijn geest. Daartussen klinkt een andere werk van Dusapin, *Galim*, een fijnzinnige miniatuur voor fluit en strijkorkest die hij heeft geschreven naar aanleiding van de dood van zijn stiefmoeder. Ik verwacht dat het prachtig past tussen de composities van Janssen en Vleggaar, en zo hoort het publiek ook voor de pauze al iets van Dusapin. Deze drie werken zullen overigens aaneengesloten worden gespeeld, zonder applaus tussendoor.”

Waar komt de programmatitel ‘De anatomie van de melancholie’ vandaan?

“Het programma is genoemd naar een boek van een tijdgenoot van Dowland, de Engelse predikant en bibliothecaris Robert Burton. Dat boek, *The anatomy of melancholy* uit 1621, is een merkwaardige verzameling citaten over melancholie van meer dan duizend pagina's – lastig te lezen, maar fascinerend, een uitputtend overzicht van de kennis van zijn tijd op dit gebied. Van Burton leren we bijvoorbeeld dat men een oude haan moet laten meetrekken in de soep en daar wat gember aan toevoegen voor een effectieve remedie... Toevalligerwijs ontdekte in diezelfde jaren 20 van de zeventiende eeuw de Engelse medicus William Harvey het proces van de bloedsomloop, wat het begin was van een nieuwe visie op de menselijke constitutie die de antieke humeurenleer ondermijnde. Na die ontdekking belandde de melancholie op het terrein van de psychologie.”

Geheel in lijn met de oude humeurenleer probeert dit programma dus eigenlijk een disbalans in onze cultuur te herstellen, door een ongezond tekort aan melancholie op te heffen...

“Inderdaad. Melancholie is een fantastisch onderwerp, waaraan in ons dagelijks leven veel te weinig aandacht wordt besteed. Wij moeten maar gelukkig zijn, zo lijkt het. Als het maar leuk is.

Er is zelfs een tijdschrift dat Happinez heet. De belangrijke en vruchtbare keerzijde van het geluk wordt verwaarloosd. Melancholie hebben we juist nodig, het is onze culturele drijfveer, de muze van kunst en muziek. Melancholie móét!”

Joep Stapel